

دفاع مقدس

در آئینه پژوهش‌های دانشگاهی

استاذ الشریعہ

تهیه و تنظیم
روابط عمومی دانشگاه قم

مقدمه

جنگ یک پدیده اجتماعی است و در عین این که تمدن می سازد، تمدن را از بین می برد و مرزی است که مراحل مهم حوادث تاریخ را از هم جدا می کند. تاریخ سرشار از جنگ ها و صلح ها و خوشی ها و ناگامی های هر ملت است. ثبت این حوادث در قالب ادبیات موجب پیدایش گونه ای از ادبیات شده است که از آن با عناوین «ادبیات جنگ»، «ادبیات دفاع» و «ادبیات پایداری» یاد می کنند.

ایران نیز تاریخ پر حادثه ای داشته و حماسه «هشت سال دفاع مقدس» در آن اتفاق افتاده است. اگر برای جنگ عراق علیه ایران خوب نگریسته شود از اتفاقاتی است که در شرایط خاصی صورت گرفت و بسیار حائز اهمیت است. حمله نظامی صدام به مرزهای ایران زمانی آغاز شد که مردم در ایران زیر سایه رهبری بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران حضرت امام خمینی (ره) تازه حکومت را بدست گرفته بودند و شکل گیری نظام جمهوری اسلامی ایران مراحل ابتدایی خود را سپری می کرد و هنوز از آن دوام و قوام لازمه برخوردار نبود. دشمنان انقلاب و نظام این فرصت را غنیمت شمرده و به کشور حمله کردند. تصور می کردند که چون هنوز دولت مقتدری در راس کار نیست قول «فتح سه روزه» و مصاحبه در تهران را در سرمی پروارندند. اما مردم ایران و فرزندان روح الله چنان رشادت هایی را بخرج دادند که برگ های زرینی از آنها در صفحات تاریخ دفاع مقدس ثبت شده است. که سران دشمنان آرزوی فتح سه روزه ایران و استقرار را در تهران را در خواب ببینند. و این دوران به هشت سال دوران دفاع مقدس تبدیل شد دورانی که مقام معظم رهبری از آن «اوج افتخارات ملت ایران» نام بردند.

جنگ تحمیلی و تبعات آن و هم چنین؛ دفاع بی نظیر مردم کشورمان در ادبیات ایران بازتاب بسیار گسترده ای داشت به نحوی که ادبیات دفاع مقدس شکل گرفت. مسائل دفاع مقدس، به صورت چشم گیر در ادبیات معاصر ما اعم از نظم و نثر و شعر و داستان انعکاس یافت که از آن با نام «ادبیات جنگ، مقاومت، پایداری» و یا «ادبیات دفاع مقدس» نام می برند.

مسائل مربوط به دفاع مقدس چنان با تمامی صحنه های درگیر شد که بسیاری از حوزه های تخصصی علمی به مطالعه ابعاد و جنبه های آن از نگاه آکادمیک پرداختند و بدین ترتیب ادبیات دفاع مقدس به آئینه پژوهش های دانشگاهی راه یافت و سالانه بسیاری از کتاب ها، مقاله و تحقیقات علمی در جنبه های مختلف به مطالعه آثار دفاع مقدس اختصاص یافتند و همچنین سالانه پایان نامه های بیشماری در راستای مطالعه عواقب و آثار ادبیات دفاع مقدس دفاع می شوند.

قم به عنوان یکی از شهرهای مهم فرهنگی همیشه پیش از مباحث فرهنگی بوده و در این زمینه ها جریان سازی باشد. در زمینه دفاع مقدس و ارزیابی ادبیات آن تحقیقات بیشمار علمی در دانشگاه های استان ثبت می شد. جمع آوری اطلاعات پژوهش های صورت گرفته و معرفی آنها با احاد جامعه بویژه برای دانشجویان ضرورتی بود که مسئولان دانشگاه قم را بر آن داشت که به جمع آوری و ترویج این آثار بپردازند.

در همین راستا؛ همزمان با پیش رو بودن ففته دفاع مقدس، روابط عمومی دانشگاه فراخوان جشنواره پژوهش های دفاع مقدس را در بین دانشگاه های استان منتشر کرد و از پژوهشگران خواسته بود که اطلاعات کتابشناختی و یا متن آثار منتشر شده خود به آدرس روابط عمومی دانشگاه قم ارسال کنند. اثر حاضر؛ کتابشناسی توصیفی آثار رسیده به این فراخان بوده در سه بخش: معرفی پایان نامه ها، کتاب ها و مقاله های منتشر شده تنظیم شده است. برای آشنایی بیشتر خوانندگان با پژوهشگران نمایه پدید آورندگان در انتها فراهم شده است.

پایان نامه های دفاع شده

۱. شهابی پوراحمدی، ثریا. (۱۳۸۵). بررسی آیین جوانمردی در ادبیات دفاع مقدس. پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، استاد راهنما محمدرضا یوسفی، استاد مشاور محمود مهرآوران؛ دانشگاه قم، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

۲. نورانی، محمد جواد. (۱۳۸۶). تناسب معنی و مضمون با تصاویر و صور بلاغی در شعر دفاع مقدس. پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، استاد راهنما احمد رضایی جمکرانی، استاد مشاور محمود مهرآوران، دانشگاه قم، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

۳. پناه، زینب. (۱۳۸۷). بررسی شخصیت زن در شعر مقاومت (دفاع مقدس). پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، استاد راهنما محمد فولادی، استاد مشاور نرجس جواندل، دانشگاه قم، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

۴. برمکی، لیلا. (۱۳۸۸). بازتاب شخصیت های اسطوره ای و حماسی در شعر دفاع مقدس با تاکید بر آثار مهرداد اوستا، قیصر امین پور، سید حسن حسینی، طاهره صفارزاده، مشفق کاشانی، سید علی موسوی گرمارودی و نصرا... مردانی. پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، استاد راهنما محمد فولادی، استاد مشاور احمد رضایی جمکرانی، دانشگاه قم، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

۵. احمدی ورز، طاهره. (۱۳۸۹). مقایسه موضوع جنگ در چهار رمان (زمستان ۶۲ اسماعیل فصیح، شب ملخ جواد مجابی، سفر به گرای ۲۷۰ درجه احمد دهقان، شطرنج با ماشین قیامت حبیب احمدزاده) و بازتاب آن. پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، استاد راهنما محمدرضا یوسفی، استاد مشاور علی رضا حجازی، دانشگاه قم، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

۶. سهامی احمد، مرضیه. (۱۳۸۹). سیر تحول داستان کوتاه دفاع مقدس در دهه ۶۰، ۷۰ و ۸۰ بر اساس آثار چهار نویسنده: حبیب احمدزاده، رضیه تجار، سید مهدی شجاعی و رحیم مخدومی. پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، استاد راهنما محمدرضا یوسفی، استاد مشاور بهاء الدین اسکندری، دانشگاه قم، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

۷. خورشیدی، سمیه. (۱۳۹۱). سبک شناسی ساختاری شعر دفاع مقدس بر اساس اشعار دفاع مقدس قیصر امین پور، سید حسن حسینی، علیرضا قزوه، نصرالله مردانی، علی معلم دامغانی، سلمان هراتی. پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، استاد راهنما احمد رضایی جمکرانی، استاد مشاور علی رضایی لو، دانشگاه قم، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

۸. دارابی نیا، معصومه. (۱۳۹۱). بررسی شخصیت پردازی با تاکید بر شخصیت کانونی در داستان های نوجوان دفاع مقدس، دهه هفتاد (با تاکید بر ده کتاب برگزیده ی این دهه). پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، استاد راهنما بهاء الدین اسکندری، استاد مشاور احمد رضایی جمکرانی، دانشگاه قم، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

۹. مهرآقا، سودابه. (۱۳۹۲). مطالعه مقایسه‌ای نقش زن در ادبیات داستانی دفاع مقدس سه دهه پس از انقلاب اسلامی با تکیه بر نه رمان این دوره: (دل فوالد، ثریا در اغما، سرود ارون درود، عشق سالهای جنگ، نقش پنهان، دلدل دادگی، اشکانه، خاله بازی، بازی آخربانو). پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، استاد راهنما محمدرضا موحدی، دانشگاه قم، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

۱۰. بیگنه، مرضیه. (۱۳۹۲). بررسی و تحلیل و نقد رئالیسم و آرمان خواهی در ادبیات داستانی دفاع مقدس با تکیه بر پنج رمان این دوره (نخل‌های بی سر، عشق سالهای جنگ، گنجشک‌ها بهشت رامی فهمند، ملاقات در شب آفتابی، هلال پنهان). پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، استاد راهنما احمد رضایی جمکرانی، دانشگاه قم، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

۱۱. غیاثی کفرودی، عقیل. (۱۳۹۲). سیمای حضرت ابوالفضل (ع) در شعر مقاومت. پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، استاد راهنما محمدرضا یوسفی. دانشگاه قم، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

۱۲. جوشقانی، زهره. (۱۳۹۲). بررسی مفهوم عشق در اشعار سالهای ۶۵ تا ۷۵ با تاکید بر شعر دفاع مقدس. پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، استاد راهنما محمود مهرآوران، استاد مشاور: محمدرضا یوسفی، دانشگاه قم، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

۱۳. سیدی فردویی، محمد علی. (۱۳۹۵). طراحی معماری موزه دفاع مقدس. پایان نامه کارشناسی ارشد مهندسی معماری، استاد راهنما مرتضی خائف، دانشگاه قم، دانشکده فنی و مهندسی.

۱۴. رحمانی خواجوئی، نفیسه. (۱۳۹۷). تحلیل محتوای اشعار دفاع مقدس منتشر شده برای کودکان و نوجوانان بین سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۹۵. پایان نامه کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، استاد راهنما مهدی محمدی، دانشگاه قم، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

۱۵. حسینی، لیلا. (۱۳۹۷). تحلیل محتوای کتاب‌های داستانی کودک و نوجوان در زمینه جنگ ایران و عراق منتشر شده بین سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۴. پایان نامه کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، استاد راهنما مهدی محمدی، دانشگاه قم، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

۱۶. طلابخش، فریبا. (۱۳۹۸). بررسی و تحلیل سیمای جانبازان در اشعار دفاع مقدس. پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، استاد راهنما محمدرضا یوسفی، دانشگاه قم، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

۱۷. سادات جنتی، لیلا. (۱۳۹۹). تحلیل و بررسی مبانی قرآنی و روایی پیام‌های امام خمینی (ره) پیرامون دفاع مقدس. رساله دکتری PHD علوم قرآن و حدیث، استاد راهنما علی احمد ناصح، استاد مشاور غلامحسین اعرابی، دانشگاه قم، دانشکده الهیات و معارف اسلامی.

۱۸. شکراللهی، عاطفه. (۱۳۹۹). بررسی و تحلیل نامه‌ها و وصیتنامه‌های رزمندگان دفاع مقدس استان قم. پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، استاد راهنما لیلا پژوهنده، دانشگاه قم، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

۱۹. آذرنگ، سیده رقیه. (۱۴۰۰). تحلیل کاربرد نام‌های خاص در شعر دفاع مقدس. پایان نامه کارشناسی ارشد، زبان و ادبیات فارسی. استاد راهنما محمود مهرآوران. دانشگاه قم، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

۲۰. محمدی، مهدی. (۱۳۷۵). بررسی داستانهای جنگ ایران و عراق نوشته شده برای کودکان و نوجوانان. استاد راهنما علی شکویی و استاد مشاور یحیی دوستدار؛ پایان نامه کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال.

کتاب‌های چاپ شده

۲۱. تجویدی، نسرین (۱۳۹۹). تسبیح معلم شهید. با حمایت اداره کل حفظ آثار و نشر ارزشهای دفاع مقدس استان چهارمحال بختیاری. تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزشهای دفاع مقدس، نشر صریح، ۱۰ ص.
۲۲. تجویدی، نسرین (۱۳۹۹). خرگوش و رزمنده. تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزشهای دفاع مقدس، نشر صریح، ۲۰ ص.
۲۳. تجویدی، نسرین؛ یزدان ریاحی و مهناز اسدی (۱۳۹۹). شهدای سوادآموزی استان چهارمحال و بختیاری. تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزشهای دفاع مقدس، نشر صریح، ۲۸ ص.
۲۴. حیاتی، حامد؛ حسینی، علی (۱۴۰۳). از حرم تا حرم (بخشی از زندگینامه، خاطرات و وصایای شهدای مدافع حرم استان قم). قم: جهاد دانشگاهی، واحد استان قم، انتشارات، ۳۸۸ ص.
۲۵. خورشیدی، سمیه (۱۴۰۱). سبک‌شناسی ساختار شعر دفاع مقدس بر اساس اشعار قیصر امین‌پور، علیرضا قزوین و سلمان هراتی. قم: وثوق، ۲۱۲ ص.
۲۶. علیزاده، زهرا (۱۴۰۲). رقص خون در گلوی پاییز: خاطرات شهید بسیجی رسول هوشیاری به روایت خویشاوندان. بازویسی سجاد سلامی؛ ویراستار میرهاشم میری. همدان: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزشهای دفاع مقدس، اداره کل حفظ آثار و نشر ارزشهای دفاع مقدس استان همدان، انتشارات حماسه ماندگار، ۲۹۱ ص.
۲۷. فولادی، محمد؛ اسکندری، بهاء‌الدین. (۱۳۹۵). شعر انقلاب و ادبیات پایداری. قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (ص)، ۴۱۶ ص.
۲۸. کاظمی، سمیه (۱۳۹۹). عروسی عموم مرتضی: خاطرات گردان فجر، اصفهان: نشر دارخوین، ۲۸۸ ص.
۲۹. لطفی، مهدی (۱۴۰۲). ایران معمار هوشمند محور مقاومت. قم: دانشکده اصول دین، ۳۵۶ ص.
۳۰. یزدانی نژاد، محمد رضا (۱۴۰۱). از من خدا حافظ. قم: کتابستان معرفت، ۲۶۳ ص.

مقالات منتشر شده

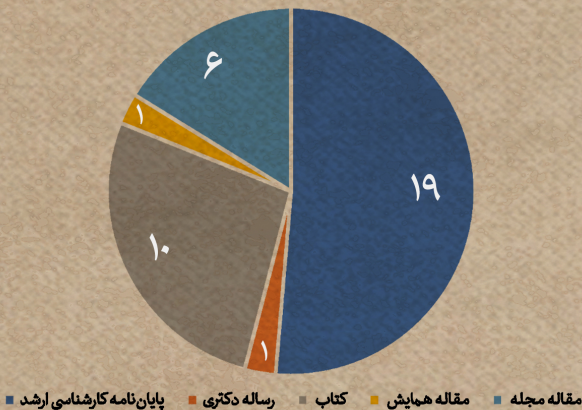
۳۱. رضایی جمکرانی، احمد؛ خورشیدی، سمیه (۱۳۹۳). سبک‌شناسی ساختاری غزل «تقویم‌ها» و غزل «قسمت». فصلنامه علوم ادبی، ۲ (۶)، ۱۵-۳۲.
۳۲. خورشیدی، سمیه (۱۳۹۰). مضمون و تصویر ایشار و شهادت در اشعار قیصر امین‌پور. همایش ملی ایشار و شهادت، ۱۵ ص.
۳۳. خورشیدی، سمیه (۱۳۹۶). تحلیل ساختاری و زبان‌شناسانه غزل شوق دیدار قیصر امین‌پور. علوم ادبی، ۷ (۱۲)، ۱۲۵-۱۴۶.
۳۴. محمدی، مهدی (۱۳۷۸). «بررسی داستانهای جنگ ایران و عراق نوشته شده برای کودکان و نوجوانان». پیام کتابخانه، ۹ (۱)، ۴۳-۵۶.
۳۵. محمدی، مهدی (۱۳۷۹). «نگاهی به کارنامه زنان در ثبت ادبیات جنگ برای کودکان و نوجوانان». پژوهشنامه ادبیات کودکان و نوجوانان، ۶۰، ۶-۷۱.
۳۶. محمدی، مهدی؛ حسینی، لیلا (۱۳۹۹). تحلیل محتوای داستانهای دفاع مقدس منتشر شده برای کودکان و نوجوانان بین سالهای ۱۳۷۵-۱۳۹۴. علوم ادبی، ۱۰ (۱۷)، ۲۴۹-۲۶۸.
۳۷. محمدی، مهدی؛ رحمانی، نفیسه (۱۴۰۳). بررسی مولفه‌های شعید و شهادت در اشعار سروده شده برای کودکان و نوجوانان بین سالهای ۱۳۵۷-۱۳۹۵، تربیت اسلامی، ۱۹ (۴۸)، ۷-۲۷.

تحلیل آثار معرفی شده

پس از اعلام فراخوان و دعوت از محققان و پژوهشگران برای ارسال آثار، ۳۷ اثر به روابط عمومی دانشگاه ارسال شده بود. آثار ارسالی از گونه‌های مختلف منابع اطلاعاتی اعم از پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رساله دکتری، کتاب، مقاله همایش و مقاله مجله بوده است که نمودار را تنوع آثار را نمایش می‌دهد.

نمودار ۱: توزیع فراوانی قالب‌ها آثار ارسالی

همان‌طور که نمودار ۱ نشان می‌دهد، بیشترین پژوهش صورت گرفته (۱۹) عنوان (پایان‌نامه کارشناسی ارشد) است. ۱ عنوان رساله دکتری، ۱۰ عنوان کتاب و ۷ عنوان مقاله (۶ عنوان مقاله منتشر شده در مجلات و ۱ عنوان مقاله ارسالی به همایش) بوده است.

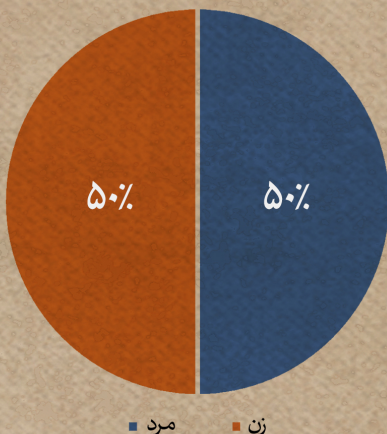
نکته دوم در بررسی پایان‌نامه‌ها، اهتمام پژوهشگران رشته‌های مختلف به بررسی موضوعات دفاع مقدس در تحقیقات دانشگاهی است که جدول ۱ رشته موضوعی آثار ارسالی را نشان می‌دهد.

جدول ۱: میزان مشارکت رشته‌های مختلف در انجام پژوهش‌های دانشگاهی

رشته تحصیلی	تعداد آثار
زبان و ادبیات فارسی	۱۵
علم اطلاعات و دانش‌شناسی	۳
علوم قرآن و حدیث	۱
معماری	۱
جمع	۲۰

داده‌های جدول ۱ حاکی از آن است که رشته زبان و ادبیات فارسی با ۱۵ اثر در رتبه اول و رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی با ۳ پایان‌نامه در رتبه دوم قرار گرفت. علوم قرآن و حدیث و معماری نیز هر کدام یک اثر در این زمینه هدایت کرده‌اند. بطور کلی ۴۲ محقق در تدوین آثار نقش داشتند که ۲۱ نفر (۵۰ درصد) زن و ۲۱ نفر (۵۰ درصد) مرد بوده است. نمودار دوم میزان مشارکت زنان و مردان را نشان می‌دهد.

نمودار ۲: توزیع فراوانی جنسیت محققان

همان‌طور که نمودار ۲ نشان می‌دهد، زنان در کنار مردان در بررسی موضوعات دفاع مقدس حضور فعالی داشتند.

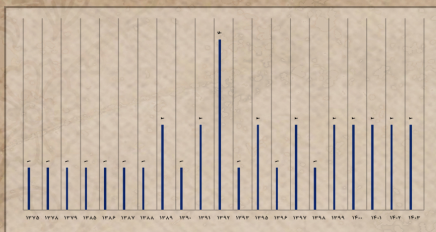
در بین پژوهشگران برخی از آنها بصورت تخصصی در این حوزه کار می‌کنند و آثار متعددی را در این زمینه انجام دادند که جدول ۲ افراد پرکار را با تعداد آثار آنها نشان می‌دهد.

جدول ۲: پژوهشگران پرکار بر اساس تعداد آثار

نام مولف	تعداد آثار چاپ شده
مهدی محمدی	۷
محمد رضا یوسفی	۶
احمد رضایی جمکرانی	۶
خورشیدی، سمیه	۵
محمود مهرآوران	۴
نسرین تجویدی	۳
بهاء الدین اسکندری	۳
محمد فولادی	۳
لیلا حسینی	۲
نفیسه رحمانی	۲

طبق داده‌های جدول ۲، مهدی محمدی با ۷ اثر در رتبه اول و محمدرضا یوسفی و احمد رضا جمکرانی با ۶ اثر در رتبه‌های دوم و سوم قرار گرفتند. سمیه خورشیدی با ۵ اثر و محمود مهرآوران با ۴ اثر در رتبه‌های چهارم و پنجم قرار گرفتند.

پراکندگی سال نشر آثار نشان داد که توجه به ادبیات دفاع مقدس همیشه مد نظر پژوهشگران بوده است. نمودار ۳ توزیع پراکندگی آثار در طول سال‌های مختلف نشان می‌دهد.

نمودار ۳

پراکندگی آثار نشان می‌دهد که سال ۱۳۹۲ با ۴ اثر بیشترین اثر را بخود اختصاص داده است. نکته قابل توجه این هست که دانشجویان قم تقریباً همه سال‌ها به این مهم توجه داشتند و آثاری را منتشر کردند.

نمایه پدیدآورندگان

احمدی ورزنه، طاهره، ۴	سادات جنتی، لیلا، ۱۷
اعرابی، غلامحسین، ۱۷	سهامی احمد، مرضیه، ۵
آذرنگ، سیده رقیه، ۱۹	سیدی فردویی، محمدعلی، ۱۳
اسکندری، بهاء‌الدین، ۵، ۱۲، ۲۷	شکراللهی، عاطفه، ۱۸
برمکی، لیلا، ۶	شکوئی، علی، ۲۰
بیگنه، مرضیه، ۹	شهابی پوراحمدی، ثریا، ۱
پژوهنده، لیلا، ۱۸	طالب‌بخش، فریبا، ۱۶
پناه، زینب، ۳	علیزاده، زهرا، ۲۶
تجویدی، نسرین، ۲۱، ۲۲، ۲۳	غیاثی کفرودی، عقیل، ۱۰
جواندل، نرجس، ۳	فولادی، محمد، ۳، ۶، ۷
جوشقانی، زهره، ۱۱	کاظمی، سمیه، ۲۸
حجازی، علی رضا، ۴	لطفی، مهدی، ۲۹
حسینی، لیلا، ۱۵، ۳۶	محمدی، مهدی،
حیاتی، حامد، ۲۴	۱۴، ۱۵، ۲۰، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷
حسینی، علی، ۲۴	موحدی، محمدرضا، ۸
خائف، مرتضی، ۱۳	مهرآقا، سودابه، ۸
خورشیدی، سمیه،	مهرآوران، محمود، ۱، ۲، ۱۱، ۱۹
۲۵، ۳۱، ۳۲، ۳۳	ناصر، علی احمد، ۱۷
دارابی‌نیا، معصومه، ۱۲	نبی‌لو، علی رضا، ۷
دوستدار، یحیی، ۲۰	نورانی، محمدجواد، ۲
رحمانی‌خواجوهی، نفیسه، ۱۴، ۳۸	یزدانی‌نژاد، محمدرضا، ۳۰
رضایی جمکرانی، احمد	یوسفی، محمدرضا، ۱، ۴، ۵، ۱۱، ۱۶
۲، ۶، ۷، ۹، ۱۲، ۳۱	